

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

ГЖЕГОЖ В. КОЛОДКО,
директор Дослідницького центру трансформації,
інтеграції та глобалізації (TIGER),
професор
(Варшава)

ВІД ІДЕОЛОГІЇ НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ ДО НОВОГО ПРАГМАТИЗМУ *

Запропоновано застосувати теорію збігу обставин розвитку для з'ясування причин та механізмів спадів або піднесень української економіки, названо головні риси цієї теорії. Розглянуто специфіку сучасної кризи та можливості її відвернення в минулі періоди. Охарактеризовано неолібералізм як джерело світової кризи. Порушено проблеми сфери цінностей стосовно економіки майбутнього. Висвітлено особливості нового прагматизму, що являє собою принцип розв'язання практичних завдань, вільний від будь-яких ідеологем.

Дискусія навколо статті академіка В. Гейця¹, присвячена ідеології модернізації та з'ясуванню ролі ліберально-демократичних засад в оновленні суспільства, засвідчує пильну увагу українських науковців до фундаментальних питань його реформування. Обговорювані проблеми складні й багатоаспектні. Слід підкреслити необхідність розглядати неолібералізм у зв'язку із світовою кризою та її уроками. Без цього оцінка неолібералізму не може бути досить обґрунтованою. Поряд з тим у політиці модернізації економіки України корисно було би використовувати систему міркувань, яку буде викладено нижче.

Усе відбувається так, як і має бути, бо багато що відбувається одночасно. Таким є лейтмотив теорії збігу обставин розвитку². І хоча предметом цієї теорії слугують порівняльний опис і пояснення сутності та рушійних сил соціально-економічного процесу, вона може бути вельми корисною і в інших випадках, наприклад, для з'ясування причин та механізмів спадів або піднесень української економіки, у тому числі нинішньої фінансово-економічної кризи.

Специфіка сучасної кризи

Ми маємо справу з чимось набагато серйознішим, ніж просте тимчасове порушення рівня господарської активності й абсолютне падіння виробництва, традиційно вимірюване за допомогою ВВП³.

* Дослідження профінансовано Польськими науковими ресурсами у 2010–2012 рр. як проект “Системна трансформація і соціально-економічний розвиток. Детермінанти, досягнення, перспективи” за грантом № NN112345638.

¹ Див.: Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України. “Економіка України” № 3, 2010, с. 4–20.

² Див.: Колодко Г. В. Мир в русі. М., “Магістр”, 2009.

³ До речі, від цього вимірника треба відходити, замінюючи його вимірниками рівноважного соціально-економічного розвитку. У книзі “Світ у русі” я пропоную інший показник функціонування економіки й економічного розвитку – так званий інтегрований індекс успіху (ІУ), в якому ВВП займає лише 40%. Решта 60% розподіляються між оцінками вільного часу, стану здоров'я, розподілу доходів, а також суб'єктивними оцінками культурних ціннос-

Дійсно, у планетарному масштабі це найбільша криза за повоєнний період. Проте і в інтелектуальному, і в політичному сенсі неприпустимим спрощенням було би звести всі події тільки до падіння виробництва. Усреднюючи, що економісти роблять з великим задоволенням, можна вважати кризу в принципі завершеною, бо вже в IV кварталі 2009 р. намітилося зростання економіки. Та, на жаль, криза триває, оскільки виходить далеко за сферу виробництва у вузькому трактуванні.

Перша декада XXI ст. почалася з поліпшення кон'юнктури і за досить пристойного темпу економічного зростання. Валовий світовий продукт (ВСП) зріс за перші 3 роки в сумі на 9,6%, тобто в середньому на 3,1% за рік (у 2001, 2002 і 2003 роках, відповідно, на 2,4, 3,0 і 3,9%). Це прискорення спостерігалось і в наступний період. Так, у 2005–2007 рр. ВСП підвищився на 15,5%, тобто в середньому за рік дещо більше 4,9% (у 2005, 2006 і 2007 роках, відповідно, на 4,9, 5,0 і 4,9%). У перерахунку на жителя Землі, – а населення планети нині перевищує 6 мільярдів, що у 2 рази більше, ніж у 1960 р., і в 3 рази більше, ніж 200 років тому, – це найвищий темп у зафіксованій статистично історії людства⁴. Згодом настали сповільнення і криза протягом 3 років (2008–2010), коли ВСП збільшився на 4,9%, тобто в середньому на 1,6% за рік (у 2008, 2009 і 2010 роках, відповідно, на 3,0–1,1 і 3,1%)⁵. Таким чином, приріст за 3 кризових роки становив стільки ж, скільки за 1 докризовий рік. Додамо, що такий показник означає зростання виробництва на душу населення лише на стагнаційні 0,5% за рік.

Людина необізнана обов'язково спитала би: навіщо стільки галасу через те, що тільки у 2009 р. рівень виробництва впав аж на 1%? Адже на фоні десятиліття, за яке він збільшився на 40%, однопроцентне падіння виглядає неістотним, коли не ледь помітним. Причому вже на середину жовтня 2009 р. індекс Доу-Джонса знову виправився і перевищив 10000, тобто, здавалось би, прощавай криза, тому що біржові котирування знову продемонстрували зростання. А проте справа стоїть інакше. Чому?

По-перше, наведені вище показники щодо років стосуються динаміки ВСП в середньому для всього світу. А світ цей, як відомо, надзвичайно різноманітний. Досить згадати, що, коли світове виробництво зростало в перші 3 роки десятиліття в середньому на 3,1% за рік, то для групи багатих країн, найбільш розвинутих економік, з населенням трохи меншим 1 млрд. осіб⁶, цей показник становив тільки 1,6%, а для “країн, що розвиваються”⁷, – втім, у даному кон-

тей, якості життя та сприйняття власного соціального капіталу. В аналогічному ключі побудовано доповідь Комісії Стігліца – Сена-Фітуссі (Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Report 2009), створеної з ініціативи Президента Франції Н. Саркозі. Доклад було репрезентовано на конференції в Сорбонні 14 вересня 2009 р. Тепер кілька поколінь вестимуть політичну, інтелектуальну й методологічну битву за послідовне впровадження розумних рекомендацій, наприклад, щодо використання ПУ або запропонованих у Report 2009.

⁴ Спрощуючи, можна прийняти, що на душу населення темп зростання приблизно на 1 процентний пункт є меншим, бо в цей час темп зростання людства становив трохи більше за 1%.

⁵ Джерело даних – World Economic Outlook МВФ за жовтень 2004 р. і жовтень 2008 р.; дані для 2009–2010 рр. – прогноз МВФ. (Див.: World Economic Outlook. Sustaining the Recovery, World Economic and Financial Surveys. IMF, Washington, 2009).

⁶ Відповідно до номенклатури ВБ і МВФ це так звані “advanced economies”.

⁷ У документах ВБ і МВФ група цих економік називається “developing economies”, причому з 2004 р. вона позначається як “emerging markets and developing countries”. У чому полягає різниця між “developing” і “emerging” – неясно. Наприклад, Бразилію та Індію міжнародні фінансові організації вважають developing countries, а глобальні інвестори іменують їх emerging markets. Польща та Росія, у свою чергу, в розумінні і міжнародних фінансових організацій, і фінансових ринків належать до emerging markets.

тексті це визначення можна наводити без лапок, — де мешкають 5,8 млрд. осіб, він дорівнює 4,3%. У 2005–2007 рр. зафіксовано, відповідно, 2,8 і 7,7%, а в кризові роки “ножиці” розходяться ще більше: відповідно, –0,5% і –4,3%. Світова економічна система змінюється, причому на краще, бо скорочуються величезні відмінності між високорозвинутими й відносно відсталими країнами в рівнях виробництва та життя. Криза скорочує цей розрив, що слід визнати позитивним явищем. Коли, скажімо, у 2000 р. китайський ВВП на душу населення за ПКС становив лише 6,7% від американського рівня (відповідно, 2377 і 35252 дол.), то у 2010 р. це співвідношення досягло 15% (7200 і 47400 дол.)⁸.

По-друге, сучасна криза — це, радше, криза перерозподілу, ніж виробництва. Справді, коливання ВВП відчутні, але коливання, у тому числі й абсолютні падіння, розмірів споживання, а особливо інвестицій, значно сильніші. Великими є регіональні й галузеві відмінності: порушення сильніше торкнулися Західної Європи, ніж Північної Америки, а Східна Європа постраждала більше, ніж Західна. Щодо пертурбацій у сфері розподілу в американській (утім, не тільки американській) економіці можна зазначити, що цього разу криза була набагато відчутнішою для Уолл-стрит, ніж для Мейн-стрит, тобто для фінансового сектору, а не для найманої праці, саларіату. Або інакше кажучи: криза більшою мірою зачіпає так звані *білі комірці*, ніж *сині*. Значно сильніше криза б’є по автомобілебудуванню, ніж по харчовій промисловості. Наслідки перерозподілу, — у масштабах як усього світу, так і окремих народногосподарських комплексів, — серйозно розрізняються.

По-третє, тенденції на фінансових ринках, у тому числі й позитивні, які дістають своє вираження у зростанні котировань, не можна вважати автоматичним показником повернення економіки до “нормального” стану (допускаючи, що такий стан взагалі існує). Відбувається щось протилежне: оскільки спекуляції на цих ринках мають ірраціональний характер і виник надмірний відрив фінансового сектору від реального, тенденції можуть бути проявом, а то й однією з причин криз виробництва.

По-четверте, потрясіння у сфері виробництва й обігу спричиняють падіння зайнятості, яке в принципі автоматично супроводжується зростанням безробіття. Воно продовжує зростати і у фазі виходу світової економіки з рецесії. Можна припустити, що на рубежі 2009–2010 рр. безробітних у світі налічувалося приблизно на 60–80 млн. більше, ніж півтора року тому. І армія їх продовжує зростати, причому не тільки в країнах, які подолали рецесію або переживають її, але і в тих, які з різних причин уникнули падіння виробництва. Таким чином, безробіття зростає у США та Німеччині, Китаї та Індії. Рівень безробіття у США найвищий за 25 років і, схоже, так само як в Євросоюзі, перебуває на психологічному порозі 10%. У Польщі, якій формально вдалося пережити кризовий період без абсолютного зниження виробництва, безробітних проти початку 2008 р. приблизно на 250 тис. більше. При цьому важливо, що зміни на ринку зайнятості досить хаотичні і зачіпають окремі сектори набагато сильніше, ніж усю економіку; особливо це стосується галузей, які працюють на експорт, а також будівництва й автомобілебудування. На ринку праці відбувається радикальний перерозподіл, що має як економічні, так і соціальні наслідки.

По-п’яте (і це, мабуть, найважливіше), нинішня криза має фундаментальний характер. Це не просто ще один, хоча й дуже наочний та цікавий приклад

⁸ Китайський ВВП на душу населення (за ПКС) сягає 46% від рівня російського і 39% від польського, хоча 10 років тому ці показники становили ледь 31 і 23%, відповідно. Оцінки ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності ґрунтуються на даних ВБ. Див. також: IMF Data Mapper, www.imf.org/external/datamapper/index.php.

кризи кон'юнктури, не перший і не останній у бурхливій історії ринкового господарства. Це системна криза сучасного капіталізму, а точніше — його неоліберальної мутації, яка стала переважати протягом життя останнього покоління в значній частині світу. А коли це так, то самого лише уходу від негативних тенденцій у сфері виробництва, тобто від дна рецесії, та повернення на шлях зростання аж ніяк не достатньо, щоб говорити про завершення кризи.

Чи можна було відвернути кризу?

Часто запитують: чи можна було запобігти нинішній кризі? Якщо запитання ставити в такому загальному вигляді, то адекватної відповіді не знайти, оскільки необхідно вказати час, який був у нашому розпорядженні, тобто ту часову ретроспективу, коли нинішньої кризи можна було би уникнути. Питання складне ще й тому, що треба сказати не тільки про те, коли, але й як слід було діяти.

Відповідь звучатиме по-різному, якщо задавати різний часовий горизонт — 3 роки, 13 або 30 років. І такий підхід робить більш зрозумілою сутність нинішньої кризи, виявляючи її причини, механізм та наслідки. Це дуже корисно і в плані уроків на майбуття, пропозицій про недопущення колізій, які віддалені від нас на такі самі відтинки часу. Бо треба зрозуміти, що день нинішній — не що інше, як майбуття минулого.

Зрозуміло, що 3 роки тому світова криза вже була неминуча. Ступінь відірваності фінансового сектору від реальної економіки, в якій виробляються необхідні для життя — і для процесу відтворення — товари та послуги, був таким великим, що необхідна корекція для скорочення цього розриву могла бути тільки кризовою, шоковою. Чого політика не може зробити заздалегідь, те має зробити криза опісля. Тільки коштує це дуже дорого.

Руйнування базових цінностей економічної діяльності (не скрізь, але в багатьох сегментах економічно взаємозалежного світу, а надто в його центрі, яким залишаються США) 3 роки тому досягло такої стадії, що не було політичних сил, які в рамках тодішніх інститутів спромоглися би скерувати економіку на шлях безкризового розвитку. Надто сильною була нерівноважність у масштабах усього світового господарства. Світ як такий, по суті, — єдине замкнене господарство, але, незважаючи на масштабні процеси глобалізації⁹, планетарне господарство, скоріше, поділяється на близько 200 національних економік, ніж складається з десятка з лишком великих інтеграційних об'єднань на кшталт розвинутого Євросоюзу або інституціонально відсталого СНД.

Будь-якій економіці властива зовнішня нерівновага, яка дістає своє вираження в дефіциті (частіше) або перевищенні (рідше) поточних оборотів. Якщо абстрагуватися від похибок у розрахунках та надзвичайних втрат, то у світовому масштабі перевищення і дефіцити взаємозараховуються і баланс стає нульовим. Але коли додати вартість усіх дефіцитів до вартості всіх перевищень на рахунках поточних оборотів і співвіднести цю агреговану величину з ВСП, то у 2008 р. цей показник становив 6%¹⁰! І як за такого масштабу структурних дисбалансів не впасти?

⁹ Докладніше про глобалізацію див.: K o l o d k o G. W. Globalizacja a perspektywy rozwoju krajów posocjalistycznych. Toruń, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, 2002, www.tiger.edu.pl/kolodko/ksiazki/Globalizacja_a_perspektywy_rozwoju.pdf; K o l o d k o G. W. The World Economy and Great Post-Communist Change. N. Y., Nova Science Publishers, 2006; С т и г л и ц Д ж. Глобализация: тревожные тенденции. М., “Мысль”, 2003.

¹⁰ Це означає, що в глобальному масштабі сума від'ємних і додатних сальдо поточних оборотів становила приблизно 5 трлн. дол. при ВСП в розмірі близько 78 трлн. дол. (рахуючи відповідно до поточних валютних курсів).

А чи можна було запобігти нинішній кризі 13 років тому, у 1996 р.? Тут відповіді важче. Спроби такого роду здійснювалися. Тоді точилися гострі дискусії між монетаризмом (що лежить в основі неолібералізму) і неокейнсіанством, яке, здається, тепер деінде переживає друге народження¹¹, хоча і не є панацеєю від сучасних хвороб. У багатьох країнах – у великому Китаї або в маленькій Словенії – вдалося повністю відбити атаку неолібералізму, в інших країнах це виходило інколи, як, наприклад, в Індії чи Польщі в період здійснення “Стратегії для Польщі” в 1994–1997 рр. Кілька країн Латинської Америки, які повірили у Вашингтонський консенсус (або дозволили його собі нав’язати), були змушені вжити неординарних заходів, що тільки пізніше дало свій позитивний результат, і не тільки в Бразилії та Аргентині. У США та Великобританії вдалися до спроби створити іншу концепцію функціонування економіки та її розвитку. Але ні інспірований демократами так званий *клінтонізм*, ні форсований (непослідовно і не дуже переконливо) у Великобританії лейбористський *блейризм* не зуміли впоратися з неоліберальною бурею.

А 30 років тому – чи можна було уникнути кризи? Авжеж! Тоді, на фоні наростаючого процесу глобалізації (а 10 років згодом – і постсоціалістичної системної трансформації, що набрала сили), досить було – усього тільки! – не потрапляти в неоліберальну колію, а попростувати шляхом, накресленим у моделі соціальної ринкової економіки. Для останньої характерні, по-перше, імператив соціальної єдності і, по-друге, інституціоналізація економіки, яка дає змогу розквітнути приватному підприємництву за тієї умови, що держава піклується про те, щоб рівномірно розподілялися результати зростання продуктивності праці і підвищення ефективності капіталу, щоб зберігалася природне середовище життя людини, і приділяє постійну увагу культурним аспектам життя соціуму. Але розвиток пішов іншим шляхом – через агресивну пожадливість і всеперемагаючу безглуздість, з огляду на відносну слабкість на світовій арені Скандинавських країн, що мають добре налагоджене соціальне ринкове господарство, і на те, що інші країни переймаються виключно своїми справами (у Німеччині – це возз’єднання земель, в Японії – структурна криза), а також внаслідок наївності частини інтелектуальних і політичних еліт у країнах з ринками, що формуються (*emerging markets*), більшою навіть мірою – у країнах постсоціалістичної трансформації, ніж в інших регіонах світу. З цього треба зробити висновки для майбуття, тобто бути готовим інтелектуально і мати політичну волю. Утім, немає гарантій, що цей історичний урок піде на користь.

Неолібералізм як джерело світової кризи

Дана криза не могла виникнути в країнах з налагодженою соціальною ринковою економікою, наприклад у Скандинавських країнах, – поживним ґрунтом для неї стали умови неоліберальної англо-американської моделі¹². Таке сильне потрясіння могло відбутися лише в результаті збігу багатьох політичних, соціальних та економічних (а також технологічних, бо без Інтернету його би не було) обставин. Взаємне накладення їх залежало від типової для неолібералізму комбінації цінностей, інститутів і політики.

Цінності, що вкорінилися, надто вже оспівують індивідуалізм і вихваляють пожадливість, підносячи цю ваду в ранг добродесності, яка буцімто рухає еко-

¹¹ Skidelsky R. Keynes: The Return of the Master. N. Y., Public Affairs, 2009.

¹² Докладніше про суть неолібералізму див.: Harvey D. A Brief History of Neoliberalism. N. Y., Oxford University Press, 2005.

номіку, а також нехтують соціальними аспектами господарської діяльності і не розглядають людину як центр процесу відтворення. Згідно із цією доктриною, торгувати варто всім, що тільки може приносити зиск, у тому числі й очікуваннями.

В інституційному аспекті неолібералізм зробив державу та її регулятивну практику публічним ворогом номер один. Маніпулюючи (і, треба визнати, спритно) громадською думкою через ЗМІ та, на жаль, через частину наукової спільноти, особливо через економістів, ліберали нав'язують концепцію “малої” (читай: слабкої) держави і мінімалізації її втручання в спонтанні ринкові процеси, хоча саме держава є, поряд з ринком, суперінститутом сучасного господарства. Лише розумна синергія потуги “невидимої руки ринку” з “видимою головою держави” дає шанс на довгостроковий економічний успіх, особливо в “країнах з ринком, що формується”, зокрема в економіках постсоціалістичної трансформації. Інституційний інтервенціонізм – неминучість для сучасного капіталізму, чого неолібералізм не приймає з огляду на прийняті цінності, але насамперед через піклування про певні групові інтереси.

Що стосується неоліберальної політики, то вона принципово плутає цілі та засоби. Мета економічної політики – довгостроковий рівноважний розвиток, причому не тільки економічний, а й соціальний та екологічний. Низька інфляція, раціональні процентні ставки, збалансований бюджет, швидка приватизація, режим валютного курсу, біржові котирування, податки (звичайно, низькі) – це тільки інструменти політики, і не можна підпорядковувати стратегію та економічну політику показникам, які лише ілюструють явища й процеси в цих сферах. У рамках неоліберальної політики, щоб поліпшити матеріальний стан вузьких еліт за рахунок більшості, вдаються до таких фундаментальних ідей лібералізму, як свобода і демократія, приватна власність і підприємництво, конкуренція і економічна свобода. Але виступати на словах за них *pro publico bono* й експлуатувати їх в інтересах меншості за рахунок більшості – дві зовсім різні іпостасі однієї політики.

Порушення у світовій економіці не зводяться до фінансово-економічної кризи. Започаткувало їх серйозне фінансове потрясіння, яке швидко перекинулося на сферу виробництва. Тепер криза охопила соціальну сферу, з якої поступово перепливає у сферу політичну. І на все це починає накладатися *криза у сфері цінностей та ідеології*.

Проте пертурбації, що відбулися, не означають усеохоплюючої кризи капіталізму, оскільки він має виняткові адаптивні здібності, і це неодноразово спостерігалось протягом світової історії. Так буде і в осяжній перспективі. Але в даному разі можна цілком впевнено сказати, що ми маємо справу з крахом неоліберальної моделі. До відкритої кризи їй чудово вдавалося маніпулювати громадською думкою там, де неоліберальна течія брала гору – від США в роки панування рейганоміки і Великобританії часів панування тетчеризму до країн Латинської Америки, які дозволили нав'язати собі Вашингтонський консенсус у 1990-ті роки, і далі – до Росії часів президента Єльцина і до Польщі з її шоком без терапії на початку постсоціалістичної системної трансформації. Тепер на порядку денному – боротьба за те, щоб неоліберальній доктрині, після зроблених їй косметичних поліпшень і незначного коригування, не вдалося ще раз повернути світове господарство на колишню колію.

Процес відриву фінансового сектору від реального, що розпочався в 1970-ті роки, став особливо інтенсивним за останні 25 років і призвів до нечуваного роздування спекулятивної “бульбашки”. Саме з метою створити можливість для

великомасштабних спекуляцій було створено похідні фінансові інструменти, які на світовому фінансовому ринку у 2007 р. сумарно оцінювалися в 600 трлн. дол., що в 10 разів перевищує цінність виробленого в тому році ВВП.

Нинішня криза не була викликана падінням ринку іпотечних кредитів у США, оскільки то був усього лише детонатор бомби. Вважати причиною кризи провал іпотечного ринку означає або спробу зняти моральну, політичну, інтелектуальну відповідальність неолібералізму за світову рецесію, або поверхове розуміння явищ. Бо якраз послідовне ослаблення інституту держави і неконтрольований, деструктивний її ухід від регулювання зумовили наростання ірраціональності у світовому господарстві, наслідком якої і стала криза.

Ось чому вже 3 роки тому її не можна було відвернути. Спроби, що мали місце 13 років тому, не були достатньо цілеспрямованими і послідовними, щоб надати змінам сприятливий напрям. А 30 років тому такого розвитку подій напевне можна було уникнути. З нашого, здавалось би загального, спостереження випливають фундаментальні висновки на майбутнє, оскільки відбулася аж ніяк не остання велика криза.

Загалом слід позитивно оцінити те, як на фінансову кризу в короткостроковій перспективі відреагувала поточна політика – і фінансова, і монетарна. Збільшена пропозиція грошей для економіки в умовах наростаючого невикористання виробничих потужностей – то був правильний крок. “Змасування” господарського механізму неінфляційними грошима принесло позитивні результати скрізь – від США через Західну Європу до Китаю і Бразилії. Утім, ідеться лише про вплив на прояви та наслідки кризи.

Трикутник розвитку: цінності – інститути – політика

У сфері цінностей потрібен рух від “мати” до “бути”, господарська діяльність має дедалі більше враховувати культурні умови й соціальне середовище. Слід переосмислити цілі розвитку. Необхідно принципово перебудувати інститути, у чийх рамках функціонує світове господарство, складники якого стають дедалі більше взаємозалежними. Існуюча наразі система міжнародних інститутів сприяє, радше, глобальному хаосу, ніж глобальному порядку. Економіка майбутнього потребує інститутів, які дають змогу скоординувати у світовому масштабі й політику.

Беручи до уваги мінливі цінності та нові цілі, які з’являються в цій фазі своєрідної “цивілізаційної мандрівки”, слід інакше підходити як до способів здійснення політики, так і до її інструментарію. Акценти треба перенести на наднаціональну координацію. І тоді в майбутньому, – якщо, звичайно, ми волимо уникнути великих криз, – доведеться вправно пересуватися в ареалі своєрідного трикутника розвитку, врівноваженого в соціальному, екологічному, економічному плані. Вершинами цього трикутника будуть цінності, інститути й політика.

Ефективними можуть бути лише та стратегія розвитку і та економічна політика, які виходять з коректної економічної теорії. Теорія *збігу обставин розвитку* відповідає на запитання про те, що від чого залежить у довгострокових процесах. У свою чергу, новий прагматизм – це нормативний підхід, що демонструє, як на основі цієї теорії можна розбудувати краще майбуття.

Назвемо головні риси теорії збігу обставин розвитку:

1) відмова від будь-якого догматизму як інтелектуального “корсета”, що надто однобічно спрямовує пошук відповідей на конкретні запитання;

2) неприйняття сліпого підпорядкування будь-якій ідеології або політичній лінії, пошуки об'єктивної істини без поступок розхожим і консенсуальним постулатам;

3) відмова від спроб створити універсальну теорію економічного зростання, перенесення уваги на специфічні риси явищ та процесів, нерозривно пов'язаних з макроекономічним відтворенням;

4) міждисциплінарний підхід, у рамках якого в економічних міркуваннях використовуються досягнення інших наук, особливо історії, футурології, географії, права, соціології, психології, науки про управління, науки про Інтернет;

5) широке застосування економічної компаративістики;

6) переміщення в багатовимірному просторі, яке складається з конкретних історичного, географічного, культурного, інституційного, політичного, соціального вимірів;

7) відокремлення цілей діяльності від засобів їх досягнення;

8) інструментальна гнучкість, відкрита для різноспрямованих пошуків заповіжних заходів, придатних для конкретної специфічної ситуації.

Менше ідеології – більше прагматизму. Цей принцип можна сміливо назвати новим прагматизмом, оскільки він має спиратися на нові аналітичні й теоретичні постулати, що враховують відмінні від колишніх умови господарської діяльності, які з'явилися в результаті глобалізації.

Теорія збігу обставин розвитку, будучи зорієнтованою на окремі проблеми, слугуватиме надійною основою для прагматичних дій, спрямованих на розв'язання конкретних завдань. Тут мова йде про неортодоксальну економічну теорію, ба навіть ширше – про теорію суспільної науки, зорієнтованої на практику, тобто в масштабах макроекономічних та соціальних, – а по суті, у планетарному масштабі, – на політику, глобальну стратегію розвитку в широкому сенсі. При цьому новий прагматизм логічно впливає з розуміння потреби в іншому підході до державного втручання. Цей підхід не означає втручання у виробничі процеси, він має передбачати розумне використання обставин. Мається на увазі сучасний інституційний, а не кон'юнктурний інтервенціонізм. Але для того щоб назавжди винести неоліберальну течію на смітник історії, – бо там її місце! – треба запропонувати натомість щось більш прийнятне як у теорії, так і на практиці. І саме такою альтернативою можуть стати теорія збігу обставин розвитку і новий прагматизм. Ці ідеї можна було би використати і в політиці модернізації України.

Стаття надійшла до редакції 8 липня 2010 р.